UOT 75
https://doi.org/10.59849/2311-8482.2025.1.286

MAHİZƏR MƏHƏRRƏMOVA*

MÜASİR AZƏRBAYCAN XALÇALARINDA SÜJETLİ KOMPOZİSİYALAR

Müasir Azərbaycan xalçalarında süjetli kompozisiyalar, ənənəvi motivlərin müasir estetik anlayışlarla birləşdirildiyi maraqla izlənir. Bu kompozisiyalar, adətən tarixi, mədəni və təbiət mövzularını təmsil edir, lakin müasir dizayn prinsipləri və yaradıcılıq yanaşmaları ilə yenilənir. Misal üçün, müasir xalçalarda qədim simvollar və naxışlar, minimalist və abstrakt üslubda təqdim edilir, beləliklə, yeni və cəlbedici formalar yaranır. Süjetli kompozisiyalar bəzən spesifik hekayələri və ya tarixi hadisələri də əks etdirir, bu da xalçaların hər bir detayı üçün xüsusi bir mənaya sahib olmasını təmin edir. Bu yanaşma, xalça sənətində ənənəvi və müasir elementlərin harmoniyasında yeni bir estetik perspektiv təqdim edir.

Açar sözlər: *xalça, sənət, kompozisiya, süjet, rəng*

Giriş

Müasir Azərbaycan xalçalarında süjetli kompozisiyalar əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar ənənəvi motivlərin əsasında yaradılır. Bu kompozisiyalar adətən tarixi, mədəni və ya təbiət mövzularını əks etdirir, lakin müasir estetik qaydalar və yaradıcılıq prinsipləri ilə yenilənmiş formada təqdim edilir. Məsələn, müasir xalçalarda qədim simvollar və motivlər, minimalist və abstrakt üslublarla birləşdirilərək yeni və cəlbedici nümunələrin meydana çıxmasına səbəb olur. Süjetli kompozisiyalar bəzən konkret hekayələri və ya tarixi hadisələri də ifadə edir, beləliklə, xalçaların hər bir detalı xüsusi bir mənaya malik olur.

Əsas məzmun

Dövrümüzdə yaradılan xalçaların kompozisiyalarında əsasən ənənəvi mövzulara müasir yanaşma hər bir rəssamın fərdi yaradıcılıq üslubunu meydana çıxardır. Müasir Azərbaycan xalçalarında süjetli kompozisiyalar daha əvvəlki dövrlərin motivlərini yeni element prinsipləri ilə birləşdirir. Bu yanaşma, qədim simvolları və motivləri daha müasir, estetik tələblərə uyğun şəkildə təqdim edir. Məsələn, klassik xalça motivləri minimalist və abstrakt üslublarla inteqrasiya olunur, beləliklə, hər bir xalça özünəməxsus və müasir görünüş qazanır. Məsələn, qeyd olunanlara parlaq misal olaraq, istetdadlı xalçaçı-rəssam Minaxanım Hüseynovanın "Əcdadların izi ilə" adlı yaradıcılıq nümunəsini göstərmək olar. Qeyd olunan xalçada, klassik xalçaçılığın əsas elementləri müasir üslubda təqdim edilmişdir. Əsərdə Azərbaycanın xovlu və xovsuz xalçalarının bütün texnologiya və bədii üsullarından, məsələn, palaz, kilim, cecim, zili, sumax, vərni və şəddə metodlarından istifadə olunmuşdur. Xovsuz xalçaların haşiyə zolaqlarında göstərilməsi, onların xalçaçılıq tarixinin erkən dövrlərinə aid olduğunu vurğulayır, sanki bu xalçalar keçmişdən bizə naxışlı yazı kimi gəlib çatmışdır.

Xalçadakı hər bir elementin öz mənası var: məsələn, zili fraqmentindəki qoşa quş və kiçik buta, vərni fraqmentindəki qoşa dəvə və sandıqca, kilim fraqmentindəki kilim gülü və digər elementlər. Əsərin bədii quruluşu bir neçə kompozisiyadan ibarətdir. İlk baxışda, xalça şəbəkə şəklini xatırladır. Mərkəzində iri göl və başlıqlardan ibarət kompozisiya kətəbə bəndlərindən ibarətdir. Kətəbəni çıxardıqda, butalı bir kompozisiya meydana gəlir. Burada bir neçə kompozisiya üst-üstə qoyulmuş şəkildə, arxa və ön plan yaradılır.

Xovlu və xovsuz texnikalar arasındakı fərqləri tünd rəngli ilmə ilə göstərmək, keçmişin bizdən nə qədər uzaq və qaranlıq olduğunu simvollaşdırır. Xalçanın əsas haşiyəsində yerləşən kətəbə elementində əcdadların izini simvolizə edən ayaq izləri təsvir olunub. Ara sahə ana haşiyədən tirmə haşiyə ilə ayrılmışdır. Ara sahədəki şəbəkələr xətai elementləri ilə işlənmişdir. Xətai elementlərinin mərkəzindəki qoşa quş motivi, yanar od elementi ilə tamamlanmışdır. Bu, əcdadlarımızdan miras qalan sənətin sönmədən, nəsildən-nəslə ötürülməsini simvolizə edir.

Müasir yanaşma, estetik anlayışların dəyişməsi ilə bağlıdır. Ənənəvi xalça kompozisiyalarında istifadə olunan klassik motivlər və simvollar, müasir estetik prinsiplərə uyğun olaraq yenidən işlənir. Müasir xalçaçı-rəssamlar minimalizm, abstrakt formalar və təmiz xətlərin istifadəsi ilə xalçalara yeni

bir vizual dil gətirir. Bu, xalçaların həm ənənəvi, həm də müasir interyerlərdə estetik baxımdan uyğun olmasını təmin edir. Eyni zamanda, müasir xalçaçılıq sahəsində sənətkarların ənənəvi texnikaları yeni və qeyri-adi yollarla tətbiq etməsi, materiallar və rənglərdə eksperimentlər aparmaları ilə də maraq doğururlar. Bu yaradıcılıq yanaşması xalçaların müxtəlifliyi və orijinallığını artırır. Məsələn, rənglərin qeyri-adi kombinasiyaları, qeyri-səlis formalar və təbii təsirləri əks etdirən elementlərə müasir xalçalarda tez-tez rast gəlinir.

Misal olaraq, özünəməxsus yaradıcılığı ilə müasir Azərbaycan xalça sənətinin inkişafında böyük xidmətləri olan Məmmədhüseyn Hüseynovun "İslimibəndlik" yaradıcılıq nümunəsini göstərmək olar. Qeyd olunan xalçada istifadə edilən rəng palitrası zəngin və vizual cəlbedicilik yaradan bir təsirə malikdir. Xalçanın ümumi fonu qırmızı və qızıl rənglərlə zənginləşdirilmişdir.

Ümumiyyətlə, İslimibəndlik xalçalarında geniş və zəngin rəng palitrasından istifadə olunur. Əsas rənglər arasında dərin qırmızı, mavi, yaşıl və digər təbii tonlar var. Rənglərin bir-biri ilə əlaqəsi və uyğunluğu xalçanın estetik cəhətdən zəngin görünməsini təmin edir.

Süjetli kompozisiyalar sıx şəkildə Azərbaycan tarixini, mədəniyyətini və ənənələrini əks etdirir. Xalçalarda tarixi hadisələr, mədəni rəmzlər və folklor elementləri nəzərə alınaraq, müasir sənətkarlar tərəfindən yenidən işlənir. Bu, xalçaların həm sənət, həm də tarix baxımından dəyərini artırır. Müasir Azərbaycan süjetli xalçalarında tarixi və mədəni məzmunun tətbiqi, xalçaların zəngin tarixi və mədəniyyətini qorumaqla yanaşı, müasir estetik anlayışlarla inteqrasiya edərək yeni bir formata gətirilməsini təmin edir. Bu yanaşma, keçmişə sadiqliklə yanaşı müasir sənət ilə uyğunluq yaratma məqsədini güdür. Müasir süjetli xalçalarda, Azərbaycan tarixinin mühüm dövrlərini və hadisələrini əks etdirən motivlər istifadə olunur. Tarixi mövzular, həm qədim zamanlardan, həm də yaxın tarixdən olan əhəmiyyətli hadisələri əks etdirə bilər. Məsələn, Azərbaycanın qədim sivilizasiyaları, müharibə və sülh dövrləri, vətənpərvərlik mövzuları müasir xalça kompozisiyalarında yer alır. Bu, xalçaların tarixi məlumatlandırma vasitəsi kimi də əhəmiyyətini yüksəldir.

Azərbaycan mədəniyyətinin zəngin rəmzləri və folklor elementləri müasir xalçalarda geniş şəkildə istifadə olunur. Misal üçün, xalçalarda milli geyimlər, musiqi alətləri, xalq nağılları və əfsanələr kimi mədəni rəmzlər əks olunur. Bu rəmzlərin müasir estetiklərlə birləşdirilməsi, həm ənənələrin yaşadılmasını, həm də mədəni mirasın müasir kompozisiyalarla harmoniya yaradaraq təqdim edilməsini təmin edir. Qədim simvolların müasir üslubda təqdim edilməsi, onların mənasını qoruyur, amma vizual baxımdan yeniliklər gətirir. Bu, xalçaların həm tarixi dəyərini saxlayır, həm də müasir estetik standartlara uyğunlaşdırır. Məsələn, qədim Azərbaycan xalçalarında olan bitki və heyvan motivləri, minimalist və abstrakt üslublarla yenilənir.

Müasir süjetli xalçalarda müxtəlif regional xüsusiyyətlərə də diqqət yetirilir. Azərbaycan xalçaçılığının fərqli bölgələrindəki (məsələn, Qarabağ, Quba, Şirvan) spesifik motivlər və texnikalar müasir xalça nümunələrində nümayiş etdirilir.

Məsələn, istedadlı rəssam Minaxanım Hüseynova Qarabağ və Quba xalçaları arasında fərqləri araşdıraraq, bu sahədə öz yaradıcılığını davam etdirir. Quba xalçaları, daha incə toxunuşları və xırda naxışları ilə seçilir. Xalçaçı, Quba xalçalarının müxtəlif növlərini yaratmışdır, bunlara "Qolluçiçi", "Xırdagülçiçi", "Alçagülçiçi", "Alpan", "Qırız", "Qımıl", "Yeni Quba" və "Köhnə Quba" kimi çeşidlər daxildir. Bu növlərin hər biri Quba xalçaçılıq məktəbinin xüsusiyyətlərini əks etdirir. Xüsusilə, Quba xalçaları onun diqqət mərkəzindədir. Bu xalçalar, həm naxışlarının incəliyi, həm də kiçik detalların əhəmiyyəti ilə seçilir. Quba xalçaları, klassik Azərbaycan xalçaçılığının xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Onların ən müəyyənedici xüsusiyyətlərindən biri, naxışlarının və detallarının çox incə və diqqətlə işlənməsidir. Bu xalçalarda hər bir element, kiçik və zərif şəkildə təsvir edilmişdir, bu da onların estetik cəhətdən zəngin və cəlbedici olmasını təmin edir. Bu xalçaların naxışları adətən bitki və təbiət motivlərini əks etdirir. Naxışların bir çoxu simmetrik və geometrik formalarla təqdim edilir, kiçik elementlərin də diqqətlə işlənməsi ilə müşayiət olunur.

M.Hüseynovanın yaratdığı Quba xalça nümunələri müxtəlif çeşidlərə malikdir. Bunlar arasında "Qolluçiçi"-nin kompozisiyasında çiçək motivləri ön plandadır, mürəkkəb və zərif təsvirlər ilə təqdim olunur. "Xırdagülçiçi" kiçik çiçək motivlərinin əks olunduğu naxışlarla tanınır. Bu növ xalçalar, kiçik elementlərin sıx yerləşdirilməsi ilə fərqlənir. "Alçagülçiçi" əsas olaraq bitki elementlərinin estetik

təqdimatını əks etdirir və s. M.Hüseynova, Quba xalçalarının bu müxtəlif növləri üzərində işlərini davam etdirərək, həm ənənəvi motivləri qoruyur, həm də müasir tələblərə uyğun şəkildə yenidən işləyir. Onun yaradıcılığı, Quba xalçaçılıq məktəbinin zənginliyini və estetik baxımdan dərinliyini əks etdirir. Quba xalçalarının xüsusiyyətləri və müxtəlif növləri, M.Hüseynovanın yaradıcı işində, bu qədim sənətin müasir dövrə uyğunlaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Bu yanaşma, xalçaçılıq sənətinin inkişafında və mədəni irsin qorunmasında əhəmiyyətli bir töhfədir.

Müasir Azərbaycan süjetli xalçalarında tarixi və mədəni məzmunun tətbiqi, xalçaların həm estetik, həm də tarixi və mədəni dəyərini artırmaqla inkişaf etməkdə olan yeni sənət dünyasında özünəməxsus yerini qoruyur.

Ənənəvi xalçaçılıqda istifadə olunan simvolizm müasir xalçalarda da öz əksini tapır. Müasir sənətkarlar, köhnə motivləri yeniləyərək və ya onları yeni formalarla birləşdirərək, xalçaların mənasını və vizual təsirini artırırlar. Bu motivlər təbiət, gündəlik həyat, mədəni rəmzlər və digər mövzuları əks etdirə bilər. Müasir Azərbaycan süjetli xalçalarında simvolizm və motivlər, ənənəvi xalçaçılıq sənətinin zəngin mirasını qorumaqla yanaşı, müasir estetik tələblərə uyğun şəkildə yenidən işlənir. Müasir xalçalarda Azərbaycanın folklorundan gələn motivlər geniş şəkildə istifadə olunur. Bu, xalq nağılları, əfsanələr, məişət həyatını əks etdirən simvollar və rituallar ola bilər. Folklor motivləri xalçalara dərin bir mədəni kontekst qatır və onları yalnız dekorativ deyil, həm də mədəni əhəmiyyətli edir.

Misal olaraq istedadlı xalçaçı Aydın Rəcəbovun "Qurbanlıq qoç" adlı xalçasını göstərmək olar. Yaradıcılıq nümunəsi Həzrəti İbrahim peyğəmbərin oğlunu qurban verməkdən xilas edərək Allahın göndərdiyi qurbanlıq qoçu təsvir edir. Xalçanın əsas mövzusu, dini əhəmiyyətə malik olan bu hadisənin bədii və simvolik bir təqdimatıdır. Əsərin mərkəzi elementi qoçun təsviridir. Həzrəti İbrahim peyğəmbərin qurban vermək niyyətində olduğu oğlunun yerinə Allahın göndərdiyi qoç, xalçada əsas rol oynayır. Qoçun forması, detallar və yerləşdirilməsi, əsərin məna dərinliyini artırır. Xalçada istifadə olunan dekorativ elementlər və naxışlar əsərin ideyasını gücləndirmişdir. Bu elementlər, qurbanlıq qoçun təsvirini daha mənalı və təsirli edir. Naxışlar, dini motivlərin bədii şəkildə ifadə olunmasını təmin edir və xalçanın estetik təsirini artırır.

A.Rəcəbovun xalçasında qoç elementi unikal və fərdi bir şəkildə təqdim olunur. Bu, qoçun bədii təsvirini daha fərqli və özünəməxsus edir, onu digər xalçalardan fərqləndirir. Xalçanın haşiyə zolaqları adi qaydadan fərqli olaraq yalnız xalçanın aşağı və yuxarı hissələrində verilib. Yan hissələrin açıq saxlanması, xalçanın dinamikliyini artırır və geniş, sonsuz bir fəza hissi yaradır. Bu cür kompozisiya seçimi, əsərin təsir gücünü zənginləşdirmişdir.

Əsərdə əsasən sürməyi, ağ və qızılı rənglərdən istifadə olunub. Sürməyi rənginin xalçadakı fəlsəfi mənanı daha da dərinləşdirdiyi nəzərə çarpır. Bu rənglər, qoçun və digər dekorativ elementlərin daha ifadəli və mənalı görünməsinə kömək edir.

Nəticə

Müasir xalçalarda abstrakt və minimalist motivlər də geniş yer tutur. Ənənəvi motivlərin sadələşdirilmiş və ya stilizə olunmuş formaları istifadə olunur. Bu, xalçaların daha müasir görünməsini təmin edir və kompozisiyanı dizaynı daha cəlbedici edir. Bunlarla yanaşı, rənglərin və formaların yaradıcı istifadəsisinin də müasir simvolizmin bir hissəsi olduğu danılmazdır. Xalçalarda rənglərin qeyri-adi kombinasiyaları, forma və xətt oyunları ilə simvollar və motivlər yeni bir həyat qazanır. Bu yanaşma, xalçalara daha dinamik və maraqlı görünüşlər verir.

Müasir Azərbaycan xalçaları sənətkarların yaradıcı təşəbbüsləri ilə doludur. Onlar ənənəvi elementləri öz tərzlərində yeniləyir, innovativ yanaşmalarla xalçaların dizaynını zənginləşdirir. Bu yanaşma xalçaların hər birini unikal və özünəməxsus edir. Bu cür süjetli kompozisiyalar müasir Azərbaycan xalçalarının həm estetik dəyərini artırır, həm də onların tarixi və mədəni kontekstini qoruyur. Beləliklə, bu xalçalar yalnız dekorativ deyil, həm də mədəni və sənət əsəri kimi yüksək qiymətləndirilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Керимов Л,»Азербайджанский ковер» (Том II). Баку, «Гянджлик», 1983.
2. Парсаданова, М. Еще раз о ковре [Текст]: [о выходе в свет книги альбома "Азербайджанский ковер"] /М.Парсаданова //Молодежь Азербайджана.- 1996.- 20 марта.- С.4.
3. İsmayılova, A. Dekorativ tətbiqi sənət ustası: Minaxanım Hüseynovanın yaradıcılığı //Palitra.- 2014.- 11 aprel.- S.13.

***Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının doktorantı**
E-mail: mahizar.maharramova@mail.ru*

Mahizar Maharramova

PLOT COMPOSITIONS ON MODERN AZERBAIJANI CARPETS

The compositions with plots on modern Azerbaijani carpets, where traditional motifs are combined with the modern aesthetic concepts, are studied with great interest. These compositions usually represent historical, cultural and natural themes, but are updated with modern design principles and creative approaches. For example, in modern carpets the ancient symbols and patterns are presented in minimalist and abstract styles, thus, the new and attractive forms are created. Sometimes the compositions with plots also reflect specific stories or historical events, which ensures that carpets have a special meaning for each detail. This approach offers a new aesthetic perspective on the harmony of traditional and modern elements in carpet art.

Keywords: *carpet, art, composition, plot, color, etc.*

Махизар Магеррамова

СЮЖЕТНЫЕ КОМПОЗИЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ КОВРАХ

Современные азербайджанские ковры представляют собой сюжетные композиции, сочетающие традиционные мотивы с современными эстетическими концепциями. Эти композиции обычно отражают исторические, культурные и природные темы, но обновляются с учетом современных принципов дизайна и творческих подходов. Например, в современных коврах древние символы и узоры представлены в минималистичном и абстрактном стиле, создавая тем самым новые и привлекательные формы. Тематические композиции порой отражают конкретные сюжеты или исторические события, благодаря чему каждая деталь ковров имеет особое значение. Такой подход предлагает новую эстетическую перспективу в гармонии традиционных и современных элементов в ковровом искусстве.

Ключевые слова: *ковер, искусство, композиция, сюжет, цвет*

AMEA-nın müxbir üzvü Cəfər Qiyasi tərəfindən təqdim edilmişdir

İlk daxilolma tarixi: 10.02.2025
Son daxilolma tarixi:11.03.2025